

ANTIKVARIAT

Snovanja

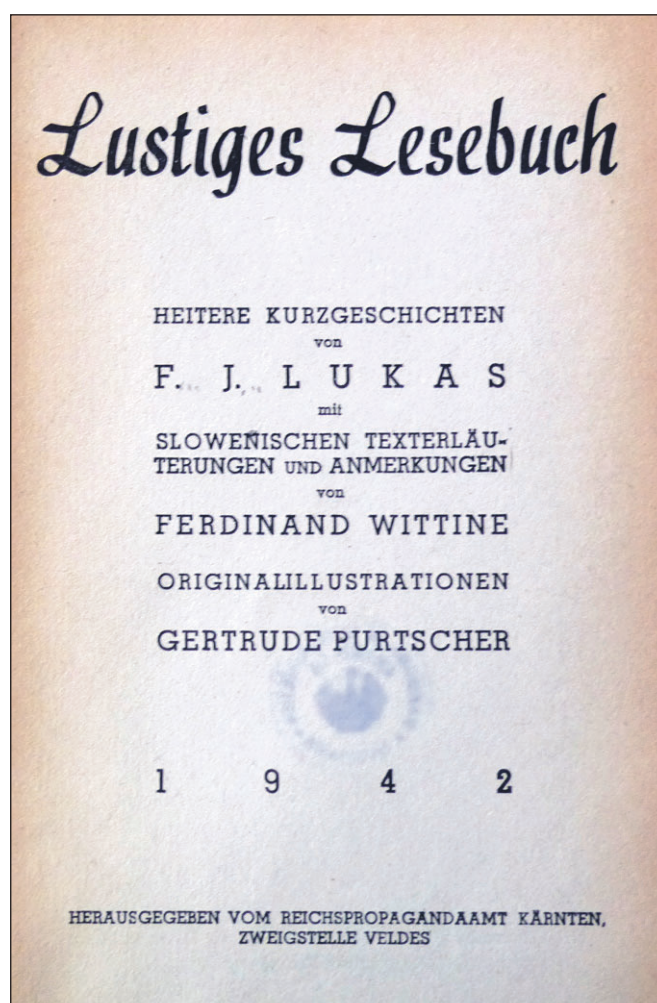
To je šesto in zadnje nadaljevanje zapisov dr. Mirana Hladnika o starih kranjskih knjigah. To pot so na vrsti tiste, ki so jih tiskali med drugo svetovno vojno, na eni strani nemške in domobranske, na drugi partizanske.

Med drugo svetovno vojno

MIRAN HLADNIK

Sem in tja je v Kranju izšla kakšna nemška publikacija. V Tržiču se je leta 1903 za kratek čas pojavil humoristični list *Die Beisszange* [Ščipalke], 1911 pa knjiga lepotilnih receptov Käthe Jensen *Die wahre Kunst der Schönheit* [Prava umetnost lepote] z objavo zaupnih receptov za nego lepote po avtoričinih izkušnjah ter navodili za lastno proizvodnjo lepotilnih zvarokov. Seveda kar v samozaložbi. Največ nemških tiskov je Kranj doživel v času druge svetovne vojne. Prihajali so iz tiskarne Sava, ki so jo Nemci zaplenili in preimenovali v kranjsko podružnico koroške pokrajinske nacionalsocialistične založbe in tiskarne (NS Ga-uverlag und Druckerei Kärnten, Zweigstelle Krainburg) ter dodatno opremili s stroji zaplenjene tiskarne Tiskovnega društva, misi-jonske tiskarne z Grobelj pri Domžalah in frančiškanske tiskarne iz Tacna. Natisnili so nemško-slovenski slovar (Ferdinand Janach, *Deutsch-slowenisches, Slowenisch-deutsches Wörterbuch*), slovenski koledar in abecednik, zabavno zbirko prešernih kratkih zgodb s slovenskimi razlagami in opombami (Ferdinand Wittine, *Lustiges Lesebuch: Heitere Kurzgeschichten*) in raznovrsten propagandni material.

Duša ponemčevalnega dela na Gorenjskem je bil dr. Franz Josef Lukas, po vojni avstrijski državni svetnik in urednik časopisa *Der Soldat*. Pedantno je poročal, da so s pomočjo njegovega učbenika nemščine za odrasle *Deutsch für Erwachsene* (natisnili so ga v Kranju v 55.000 izvodih!) do srede 1943 izvedli 1290 tečajev s skupaj 44.951 udeleženci in pohvalil zavzetost tečajnikov, ki se niso pustili ustrahovati in so se tečajev redno udeleževali: natančno 682 začetniških, 238 nadaljevalnih in 170 za višjo stopnjo. Vse publikacije za učenje nemščine so bile razdeljene zastoj. Nemški propagandni tisk je obsegal protipartizanske pamflete (*Schandtaten der Kommunisten in Oberkrain / Sramotna dejanja ko-*

Lustiges Lesebuch

munistov v Oberkrain-u, Krainburg, 1942) in reklamne brošure (*Unser Führer; Was ist der Freiheitskampf der Banditen / Kaj je osvobodilna fronta banditov*); ena od njih (*Das Banditengesetz / Zakon banditov*) je bila izdana v Radovljici.

V Kranju je bil natisnjen filmski plakat za film režiserja Nielsa Martensa iz leta 1939 *Robert Koch, Der Bekämpfer des Todes*. Film govori o nemškem izumitelju zdravlja proti tuberkulozi in Nobelovem nagradencu Robertu Kochu, ki je prejel vse možne nagrade Tretjega rajha in je prežet z nacionalsocialistično ideologijo.

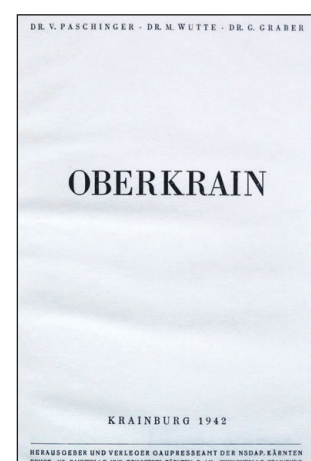
Koroški deželni glavar in vodja koroških nacionalsocialistov dr. Friedrich Rainer, odgovoren tudi za Gorenjsko, se je podpisal pod nemško-slovenski razglas *Proklamacija prebivalstvu Gorenjske, Krainburg*, dne 27. septembra 1942. Po vojni so Rainerja privedli v Nürnberg kot prič o procesih proti nacistom, leta 1947 pa ga izročili Jugoslaviji, kjer je bil v Ljubljani pred vojnim sodiščem obsojen in usmrčen.

Tradicijo domoznanskih publikacij je nadaljevala

knjiga *Oberkrain* [Gorenjska] Viktorja Paschingerja (1942).

Glavna periodična publikacija je bil od 1941 do 1945 tednik *Karawanken Bote*, "uradni organ Kärntner Volksbunda in poročevalni list načelnika civilne uprave", v slovenski in nemški izdaji, z Lukasevim tečajem nemščine (Nemščina metodično in praktično / Deutsch metodisch und praktisch) in stalni rubriki in s poročili o nemških zmagah na evropskih bojiščih. Leta 1945 so tiskali dnevnik *Die Kurznachricht des Tages*, zadnje mesece vojne pa še kolaborantske časopise *Zlatorog* (1944/45), *Gorenjski domobranec* (1945) in *Gorenjec* (1945).

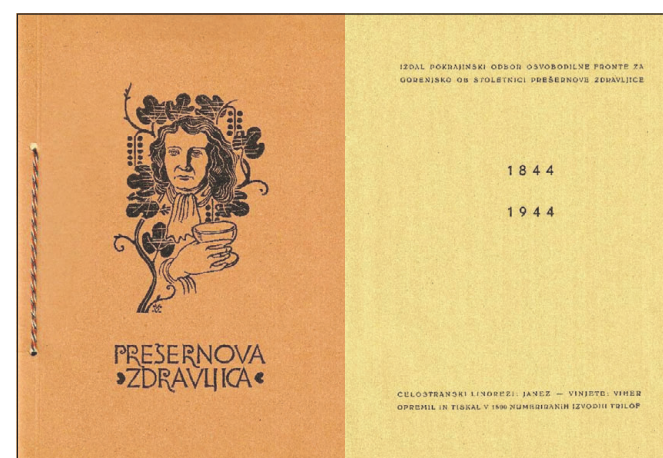
Odporniške tiskovine so nastajale v ilegalnih ciklostilnih tehnikah. Junija 1941 je bila taka tiskarna ustanovljena na Javorniku pri Jesenicah. V Kranju so med septembrom 1941 in februarjem 1942 razmnoževali časopisa *Slovenski poročevalec* in *Ljudska pravica* in drugo propagandno literaturo. Organizacijo propagandnega tiska je 1944 prevzela Pokrajinska tehnika Komunistične partije Slovenije za Gorenjsko v Davči. Večji ti-

Oberkrain

Karawankenbote

Zdravljica 1944

skarski dosežek je bil natis *Pesmi Mateja Bora* v 4000 izvodih v tiskarni Julija pri vasi Log v Poljanski dolini. Tiskarna je imela kvalitetno opremo iz kranjske tiskarne Kolektor, ki je delovala od leta 1927 dalje, tiskala pa je kvalitetne priložnostne publikacije in časopis *Kolektor* (1924-33). Lastnik tiskarne stavec Albin Pogačnik je bil namreč ustanovitelj in predsednik mednarodnega zbirateljskega društva. Sin lastnika tiskarne, ki je opremo verjetno priskrbel, je pri njeni selitvi v Davči padel. Leta 1944 je prišlo celo do bibliofilske izdaje Prešernove *Zdravljice* v opremi slikarja Janeza Vidica in arhitekta Marjana Šorlija v 1512 izvodih. Natisnila jih je tiskarna Trilof v Davči.

Čas je za povzetek tega, kar smo skozi šest nadaljevanj napisali o starih kranjskih tiskih do konca druge svetovne vojne. Poročilo je zajelo tudi knjige po drugih gorenjskih krajih (nabralo se jih je okrog dvesto), ki v seštevku celo pretehtajo dobrih sto kranjskih. Najbolj zavzeto je bilo publiciranje v krajih z industrijo in s turistično (versko in topliško) dejavnostjo, na Jesenicah, Bledu, v Škofji Loki, Tržiču

in na Brezjah, zajemalo pa je razglednice, vodnike in zemljevide. Šole v industrijskih krajih so izdajale učbenike za domače gospodarske panoge, čebelarke publikacije so izhajale v okviru čebelarških društev, verski tiski so prihajali ali romarskih centrov in samostanov.

Kranjsko knjižno sceno so držali pokonci knjigovezi in tiskarji Ignac Kremžar, Pavel Bizjak, Viljem Požgaj in Ivan Primož Lampret, ki so najraje zalagali ali tiskali prevedene pustolovske povesti. Slovenski avtorji so dobili prostor v Gorenjski knjižnici katoliškega Tiskovnega društva ali pa so s svojimi pesmimi šli v samozaložbo. Kranjsko založništvo ne dosega niti enega odstotka tistega, kar je knjig izšlo v Ljubljani in je s tega stališča marginalno. Streglo je lokalnim političnim, turističnim, šolskim in gospodarskim potrebam in literarnim ambicijam redkih posameznikov, ki so si prizadevali za oživitve domače leposlovne scene.

Kranjsko založništvo ne dosega niti enega odstotka tistega, kar je knjig izšlo v Ljubljani in je s tega stališča marginalno. Streglo je lokalnim političnim, turističnim, šolskim in gospodarskim potrebam ter literarnim ambicijam redkih posameznikov, ki so si prizadevali za oživitve domače leposlovne scene.